

MUSTAFA SATI BEY VE TARİH ÖĞRETİMİ ÜZERİNE GÖRÜŞLERİ

Şerif KORKMAZ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Tarih Eğitimi ABD
serifk@comu.edu.tr

Özet

Bu makalede, Satı Bey'in tarih öğretimi ile ilgili görüşleri ele alınmıştır. Satı Bey tarih öğretimi konusunda Tedrisat-i İbtidaiyye Mecmuasının 8. sayısında 15 Eylül 1326 tarihinde (28 Eylül 1910) "Tarih Tedrisinin Usul-ı Esasiyesi" adlı bir makale yayınlamıştır. Satı Bey makalesinde, tarih dersinin nasıl okutulmalısı gerektiği, tarih öğretiminin amacı, faydası, ders kitapları ve öğretim yöntemleri gibi konular üzerinde durmuştur. Satı Bey, Batı'da eğitimle ilgili gelişmeleri yakından takip etmiş ve bunların ülkemize girişinde önemli bir rol oynamış ve okullarda uygulamıştır. Tarih öğretimi ile ilgili yaptığı tespitler bugün için de geçerliliğini korumaktadır. Satı Bey için tarihin en büyük yararı çocuklara vatan sevgisi vermektir.

Anahtar Kelimeler: Satı Bey, II. Meşrutiyet, Tarih, Eğitim.

MUSTAFA SATI BEY AND HIS OPINIONS ON HISTORY TEACHING

Abstract

In this article Sati Bey's opinion was derived from his article concerning education of history titled "Tarih Tedrisinin Usul-i Esasiyesi" (the essence of the teaching of history) in the volume of Tedrisat-i İbtidaiyye Mecmuası (the periodical of primitive education) on 23 September 1910. In his article, he analyzed how the history lessons must be taught, the aim and advantages of the history, history books, and the methods of teaching in history. Sati Bey was an important person with his method of education in the sense that he tried to pursue the developments in the methods of education and applied them in the ottoman education system. His view related with methodology is still valid. According to Sati Bey, the main target of history is to give the fancy of the state.

Keywords: *Sati Bey, constitutional monarchy, history, education.*

Giriş

Tedrisât-i İbtidâiye Mecmûasını, Maârif-i Umûmiye Nezâreti Şubat 1325 (1910) tarihinden itibaren yayımlamaya başlamıştır. Dergiyi, İstanbul Dârul-muallimîn öğretmenleri hazırlamakta idi. Derginin başyazarı, aynı zamanda okulun da müdürü olan Satı Bey'dir. Dergi, tamamıyla öğretmen ve öğretmenin eğitim, öğretim ve yönetim gibi çeşitli sorunlarıyla ilgilenmiştir. Derginin bir "kurumsal" bir de "uygulama" bölümü vardır. Daha sonra derginin başyazarı olan tarihçi Ali Reşat Bey, derginin sadece ilköğretime değil, orta öğretime de hitap edeceği gerekçesiyle, 19. sayıdan itibaren adını "Tedrisât Mecmûası" olarak değiştirmiştir (1911). 1926 yılına kadar aralıklı olarak, yayınına devam eden dergi, 69. sayıdan sonra kapanmıştır. (Binbaşıoğlu, 2005: 648654). Dergi, önceleri aylık, sonraları iki ayda bir yayınlanmış olup, Meşrutiyet döneminin en önemli meslek dergilerindedir ve eğitim tarihi araştırmalarında kaynak olarak da önem taşır (Akyüz, 1982:187).

Satı Bey'in Hayatı ve Eğitim Faaliyetleri (1884-1968)

Mustafa Satı (Satı el- Husrî), 1884'te San'a'da doğmuştur (Ülken, 1994:179). Bazı kaynaklarda ise, Satı Bey'in doğum tarihi 1880 olarak gösterilmektedir (Ergün, 1987:4;Kuran:1991,170). Mustafa Satı, Muhammed Efendi el-Hüsri adında Suriyeli Arap kökenli bir devlet memurunun oğlu idi. Genç Satı, ilköğrenimini babasının Nizâmîye mahkemelerinde hâkim olarak hizmet verdiği Osmanlı İmparatorluğunun Anadolu ve Arap vilayetlerindeki medreselerinde gördü (Kuran, 1991: 170). Mülkiye idâdisinden sonra Mülkiye Yüksekokulu'nda okudu. İdâdînin sonunda tabiat ilimleri merakı üstün geldi, tabiye öğretmeni olmak istedi. Yanya İdâdisinde beş yıl tabiye öğretmenliği görevini yürüttü. Orada ilk eserlerinin müsveddelerini yazdı. Abdülhamit idaresinin baskısından rahatsız oldu ve öğretmenliği bıraktı. İdare mesleğine geçti. Makedonya'da kaymakamlık yaptı (Ülken,1994:179).

Dönemin birçok aydını gibi, Satı Bey de Jön Türkler'in yürüttüğü Abdülhamit karşıtı siyaseti paylaşmıştır. 1905 yılından Meşrutiyet'in ilanına kadar çalıştığı Radoviç ve özellikle Florina kaymakamlığı sırasında İttihat ve Terakki hareketinin içinde bulundu. Meşrutiyetin ilanı üzerine Manastır'a gelen Satı Bey, cemiyetin Manastır'da yayınlanan Neyyir-i Hakikat gazetesinde nutuklarını yayınladı. Çok geçmeden İstanbul'a geldi ve daha etkin bir yayın hayatına başladı. Satı'ya 31 Mart olayından sonra iktidarı daha çok etkileyen İttihat ve Terakkinin etkisiyle İstanbul Dârul-muallimîn müdürlüğü önerildi. Üç yıla yaklaşan Dârul-muallimîn Müdürlüğü sırasında, bu okulu çağdaş pedagojinin ilkeleri doğrultusunda yönetim, organizasyon ve program yönlerinden modernize etti (Kafadar,1997a: 98). Satı Bey, çok iyi araştırdığı Fransız modeline göre okulu, yenileştirmek için enerji ile çalışmaya koyuldu. Derslerin programı tamamen değiştirildi. Öğrenciler yatılı olarak kabul edildi (Kuran, 1991:170). Satı Bey, kısa zamanda nitelikli bir öğretmenler topluluğunu kurmayı başardı. Dârul-muallimîn'de öğretmen sayısını azalttı.

Satı Bey'in İttihat ve Terakki ile arasının açılmasında, eğitim reformlarının nasıl bir planda yapılması gerektiği konusunda, Cemiyetin önde gelen idareci ve fikir adamı Emrullah Efendi ile düştüğü anlaşmazlığın önemli bir yeri vardır. Emrullah Efendiye göre, toplumların gelişmesi ve bilimlerin ilerlemesi daima yukarıdan aşağıya doğru olduğundan, Osmanlı toplumunun gerilikten kurtulması ve ilerlemesi için, yapılacak eğitim reformlarında "Tübâ Ağacı"na uygun bir yöntem izlenmesi gerekir. Bunun için ilk önce yükseköğretim kurumları geliştirilmeli, daha sonra orta ve ilköğretim yaygınlaştırılmalıdır. Satı Bey ise, Emrullah Efendinin bu görüşüne karşı çıktı. Bu anlaşmazlık üzerine Dârul-muallimîn müdürlüğünden istifa etti (Kafadar, 1997a: 98). 1910 ve 1911 yıllarında Avrupa'da inceleme gezileri yaptı. Bu arada Fransa, Belçika ve İsviçre öğretim kurumlarını ziyaret etti. İstanbul'un değişik ve özel kamu kuruluşlarında ve özellikle Dârül-fünûn'da konferanslar verdi. Bu konferanslar 1913'de broşür biçiminde basıldı: Vatan İçin, Japonlar, Umud ve Azim. Tanin ve İctihad gazetelerine, 1912'de kendisinin kurduğu Muallim ve Terbiye mecmualarına geniş ölçüde katkıda bulundu (Kuran, 1991: 171).

Ziya Gökalp ve Sadrettin Celal ile eğitim konusunda devamlı tartışmalara girdi. Onun hayatında tartışma esaslı bir yer tutuyordu. Eski devrin "tariz" ve "hiciv" şeklini alan tartışmalarından tamamen sıyrılarak, Batı yazarları tarzında ciddi ve objektif tartışmayı ilk yapanlardan biri Satı'dır (Ülken,1994: 180). Özellikle, Ziya Gökalp'le eğitimin nasıl olması konusunda seviyeli tartışmalar yapmıştır. Satı Bey, Ziya Beyin savunduğu eğitime daha çok ideolojik yaklaşımlara, daha teknik ve çözümleyici bir yaklaşımla karşılık verir. "Kültürün çocukların ruhuna aşılmasından ibaret olan terbiyenin millî olması gerekir" diyen Gökalp'e karşılık Satı Bey, terbiyenin bir kısmının millî olmasını kabul eder. Bu eleştirilerde Satı Bey, Ziya Gökalp'in Türköülüğüne karşılık, Osmanlıcı yaklaşımı açıkça ortaya çıkarmıştır. Kültür bakımından gerçekte "Türk" olan, Arapça dahi bilmeyen Satı için, Osmanlıcık diğer savunucuları için olduğu gibi, devletin kurtuluş reçetesi olarak tarihsel bir gerçekliğe dayanıyordu (Kafadar, 1997a: 99,100). Gökalp Türköülüğünden ilham alan bir öğretim tavsiye ederken Satı Bey, Türk milliyetçiliğinin doktrin haline getirilmesinin Osmanlı birliğini tehlikeye düşüreceğini ilan ediyordu (Kuran, 1991: 171).

Satı Beye göre, geri kalmışlıktan kurtulabilmek, faaliyet prensibine dayanan yeni eğitim anlayışının ve öğretim metotlarının mekteplerde eski eğitim sisteminin yerine hâkim kılınıp maârifin yaygınlaştırılmasıyla mümkündür. Bunun için işe önce -Emrullah Efendinin "Tübâ Ağacı" nazariyesinin aksine- Japonlarda olduğu gibi, ilköğretimden başlamalıdır. Mustafa Satı'nın gerek oldukça seviyeli yayın faaliyetleriyle gerekse Dârul-muallimîn'de gerçekleştirdiği ıslahat çalışmalarıyla Meşrutiyet dönemi eğitim hareketleri içerisinde hem Batı pedagojisinin memlekete girişinde hem de daha sonraki reformist karakterlerdeki eğitim görüşlerinin oluşmasında hissedilir ölçüde rolü olmuştur (Kafadar, 1997b: 190, 195,196).

Satı Bey, gerek hazırladığı eserlerle, gerekse yaptığı uygulamalarla Osmanlı Devletinde eğitimin özellikle bilim olarak ele alınmasını sağlamıştır. Öğretmenliğin meslek olarak kabul edilmesi için çaba göstermiş, Batıdaki eğitim uygulamalarını ve anlayışlarını Osmanlı Devletinde de uygulama olanağı bulmuş ve oldukça da başarılı olmuştur (Güven, 2003: 85). Satı Bey, pedagoji anlayışında Fransız eserlerinden yararlanmıştır. Zira o skolâstik öğretime, eski okul sistemine, eski okul binalarına karşı, yeni öğretim ve okulun konması görüşünü her zaman savunmuştur (Koçer, 1992: 175).

Mustafa Satı Bey, I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı imparatorluğu parçalanınca "Aslının Arap olduğu ve Arap memleketlerinde çalışmasının gerektiği" düşüncesiyle 1919'da İstanbul'dan ayrıldı. (Babası Yemen'de İstinaf Ceza Hâkimiydi). Şam'da Maâarif Nâzırı oldu. Fransızlar Şam'ı İşgal edince idama mahkûm edildi. Irak'a geçti. Orada önce maârif müsteşarı sonra arkeoloji müdürü oldu. Hükümet darbesinden sonra tekrar mahkûm edilince memuriyetten çekildi. Irak'tan ayrıldı. Suriye'de Maarif müşavirliğine geçti. Bir süre Kahire'de Arap Cumhuriyetleri Birliği sekreterliği yaptı. Sonra siyasi hayattan ayrıldı. Kahire'de Akademi üyesi ve konferansçı profesör oldu. Satı Bey'in 1920'den sonra Arap memleketlerinde zengin bir yayın faaliyeti vardır (Ülken,1994:17981). 1968 Arahğında Bağdat'ta ölümüne kadar laik nitelikli Arap milliyetçiliğin ünlü nazariyecisi oldu (Kuran, 1995: 20). Satı Bey'in Arap ülkelerindeki bu eğitim faaliyetleri araştırılmaya değerdir.

Satı Bey'in Tarih Öğretimi Üzerine Görüşleri

Satı Bey'in tarih öğretimi hakkındaki görüşlerine geçmeden önce, II. Meşrutiyet dönemi eğitim hayatının temel özellikleri hakkında kısaca şunlar söylenebilir. Dönemin ilk yıllarındaki özellikle siyasî ve fikir alandaki özgürlükçü ve demokratik hava okullara ve ders programlarına da yansımıştır. Satı Bey'in tarih öğretimiyle ilgili tespitleri ancak o dönemin genel yapısı göz önüne alınırsa daha iyi anlaşılır ve aydınlatılabilir. Akyüz'e göre Meşrutiyet dönemi eğitimin temel özellikleri şunlardır:

"Çökmekte olan Devleti eğitimin ve öğretmenlerin kurtaracağı şeklinde bir görüş herkesçe kabul edilip ileri sürülür olmuştur. Öğretmen yetiştirilmesi konusunda yenilikler yapılmış, önemli adımlar atılmıştır. Ders programlarına sosyal, siyasal muhtevalı ve hayata dönük bazı dersler girmiştir. Eğitim ve öğretim yöntemlerinde de yer yer kitabilik ve ezbercilikten kurtulup, öğrencinin kendi arayıp bulması ve gözleme dayanan bir yola gidilmeye başlanmıştır. Dönemin aşırı hürriyetçi havası okullara da yansdığından bunlara bazen hürriyetçi mektepler" dendiği olmuştur. Eğitim sorunları öğretmen dergileri ve basında ilk kez geniş ölçüde tartışılmış, Bazı yeni görüşler ortaya çıkmıştır"(Akyüz, 1982:172, 173).

Meşrutiyet yönetiminin eğitim üzerinde bu kadar olumlu etkileri yanında olumsuz tesirler de olmuştur:

"Mekteplerdeki aşırı hürriyetçi hava genellikle disiplinsizlik, başıbozukluk ve gösterişi de beraberinde getirmişti. Bu dönem eğitimde büyük girişimler dönemi olamamıştır. Balkan ve I. Dünya Savaşları ve bunların yol açtığı felaketler, eğitimin gelişmesini önleyici temel nedenler arasında yer almıştır (Akyüz, 1982: 173).

Satı Bey, II. Meşrutiyet'in özgür ortamı içerisinde "Tarih Tedrisinin Usul-ı Esasiyesi" (Tarih Öğretiminin Temel Yöntemi) adlı makalesiyle tarih öğretimine yeni yaklaşımlar getirmiştir. Satı Bey makaleyi yazma sebeplerini şu şekilde açıklamaktadır: II. Meşrutiyetin ilanından beri Osmanlı Devletinde genelleyen ve yayılan ilim tarih bilimidir. Tarih dersi, daha önce lise ve yüksekokulların müfredatından bile kaldırılmıştır. Şimdi ise, ilkokulların programına varıncaya kadar bütün okullara girmiştir. Daha evvel tarih kitabı hiç yayınlanmazken, Meşrutiyetle birlikte ayrıntılı, kısa, genel ve özel olmak üzere birçok tarih kitapları, tarih vesikaları yayınlanmıştır. 1910'da Maârif Nâzırı Emrullah Efendi tarafından hazırlanan "Tedrisât-ı İbtidâiye Layihası"nın öğretime tahsis olunan kısmında tarih, coğrafya ve hukukî malumât derslerinin ehemmiyeti üzerinde durulmaktadır (Beymur, 1945: 14).

Satı Beye göre, bu kitapların sayısı ihtiyacı karşılamaktan uzaktır. Bununla birlikte tarihle ilgili kitapların toplamı, diğer bilimlerle ilgili yazılan kitapların toplamından daha fazladır. Bunun için tarih yayınlarındaki bu faaliyet, takdire değer ve sevinç vericidir. Bununla beraber, yayınlanmış eserler arasında büyük bir eksiklik söz konusudur ki o da okullarda öğretime elverişli, pedagojinin kurallarına ve gereklerine uygun kitapların azlığı daha doğrusu yokluğudur. İlkokul ve ortaokul öğretmenlerine tarih bilgileri verecek (kaynak hizmetini yerine getirecek) kitaplar çoğalmıştır. Fakat tarih derslerinde öğretmenlere rehberlik edecek kitaplar ne yazık ki henüz yazılmamıştır. Satı Bey, bu düşüncelerden yola çıkarak, öğretmenlere küçük bir rehber sunmak için bu yazıyı kaleme aldığını söylemektedir.

Satı Bey'in cevap aradığı soru şudur: Tarih nasıl okutulmalıdır? Bu geniş ilmin hangi konuları, ne dereceye kadar ayrıntıyla öğretilmelidir. Bu konuda ne gibi temel kurallara riayet edilmeli? Bu meseleleri çözebilmek için, her şeyden önce "tarih dersinde nasıl bir yol takip etmek, nasıl bir maksadı elde etmeğe çalışmak lazımdır?" Bütün bunları çözebilmek için tarih öğretiminin ne sonuçlar verdiğini, ne faydalar sağladığını araştırmak ve belirlemek gerekir. İlk önce, tarih dersinin ne faydaları olduğunu, sonra tarih öğretiminde bu faydalardan hangilerinin amaç olarak kabul edilmesinin gerektiği iyice düşünülmelidir? Nihayet bu amaca ulaşmak için derste nasıl bir yöntem takip edeceği aranmalıdır. Satı Bey tarihin faydalarını beş madde olarak ele almıştır. Buna göre:

1-Tarih, insana bir takım bilgiler verir. İnsanı, geçmiş milletlerin durumlarından, yaşama ve geçinme tarzından, ilerleme ve gerilemelerinden, tesirlerinden ve hizmetlerinden haberdar eder.

Bu bilgiler ilk önce, insanda bir düşünce süsü teşkil eder. İnsanı insanlık şerefine daha yakın bir hale getirir. Fakat bundan başka bir maddi fayda da sağlar. Birçok düşüncelere, hele siyasi muhakemelere sağlam bir esas oluşturur. İnsanın gelecek hakkındaki çıkarımları

daıma, geçmiş hakkındaki tecrübeler ve gözlemlere dayanır. Tarih, insanın tecrübeler dizisini sınırsız bir surette uzatır. İnsanı (milletle ilgili durumlar hakkında dünyanın her tarafında, tarihi devirlerin hepsinde yaşamış kadar) bilgili ve tecrübe sahibi eder ve bu sebeple şimdi ve gelecek hakkında, daha sağlam muhakemeli, daha etkili bakışlı bir hale getirir.

2-Tarih dersi, insanın hayalinde az çok, uzak geçmişleri canlandırır. Şimdi az çok değişmiş hatta yok olmuş milletlerin, uzak ve yakın asırların durumlarını göz önüne getirir. Böyle yapa yapa, insanın hayalde canlandırma anlayışını ve zihinde şekillendirme yeteneklerini uyandırır uyandırır, bu anlayışları, sık sık harekete getire getire, zihin için bir alıştırma hizmeti görür. İnsanda "hayalde canlandırma ve zihinde şekillendirme" yeteneğini, göz önünde olmayan şeyleri, göz önüne getirmek yatkınlığını kuvvetlendirir ve artırır. Bu konuda tarih dersi hemen hemen bütün derslerden daha fazla bir etki yapar.

3-Tarih dersi, birçok insanların iş ve hareketlerini tasvir eder. Düşünmeyi, birçok erdemli hareketleri ve canilere yakışır bir surette hıyanetleri gösterir. Bu sebeple ahlak duygularını uyandırır ve coşturur. Erdemleri ve fedakârlıkları tasvir ettikçe, kalpte onlara karşı bir değer verme ve ilgi duyma hissi doğar. Fakat insanların cinayet ve hıyanetlerini tasvir ettikçe onlara karşı bir nefret eğilimi ve lanet doğar. Bu tarzla ahlak duygularını uyandırarak ve coşturarak, naklettiği gerçek olaylar karşısında tezahüre ve harekete sevk ederek, bunları takviye eder.

Hiçbir şey, olaylar ve hikâyeler kadar bir ahlakî tesir yapamaz. Hiçbir olay ve hikâye de gerçek olduğu sağlanlaştırılarak, zaman ve mekânı vesair bütün ayrıntıları belli edilerek anlatılan tarih olayları kadar derin bir ahlakî tesir oluşturamaz.

4-Tarih dersi, mutlakiyet idaresinin ne kadar kötülöklere neden olduğunu, meşrutiyet idaresinin ne kadar iyilikler ettiğini olaylarla gösterir. Hürriyetin, meşrutiyetin ne kadar uzun mahrumiyetler, ne kadar canını feda edencesine uğraşmalar sonucunda elde edildiğini anlatır. Bu suretle, meşrutiyetin getirdiği haklar hakkında hem daha açık bir fikir vermeğe ve hem de buna karşı daha samimi bir bağlılık ve ilgi duymayı oluşturmaya hizmet eder. Özetle, tarih dersi, medeni bilgilere ve siyasi eğitime kuvvetli bir temel oluşturur. Tarihe dayanmayan medeni bilgiler, temelsiz bir binaya benzer, hiç bir zaman sağlam ve devamlı olamaz.

5-Tarih, bütün bu faydalarından başka ve daha fazla bir fayda daha sağlar ki, bu da vatanla ilgili hisleri artırması, vatan sevgisi ve vatanın yükselmesine hizmet etme duygusunu kuvvetlendirilmesidir.

Satı Bey'e göre, insanda vatan hissini, vatan fikrini teşkil eden unsurların en önemlisi "geçmiş" tir. Geçmişe ait hatıralar, geçmişten kalma adetler, geçmişten miras kalan geleneklerdir. Gerçi bu his ve fikirde, şimdi ve geleceğin de büyük tesirleri vardır. Şimdiye ait yararlar, geleceğe ait ümit ve emeller de vatan fikirlerinin unsurları arasındadır. Fakat bunların hepsi nispeten ikinci derecededir. Vatan hissini ve fikrini en önemli biçim verici unsuru geçmiştir. Vatan hislerinin temelini, kökünü, tarihteki

birlikler, ilerlemeler, gerilemeler, başarılar, hezimetlerle mazideki başarı ve ilerlemelerin verdiği öğünme duyguları, geçmişteki gerileme ve yenilgilere karşı başka bir şey kazanma ve intikam emelleri oluşturur. Şimdiye ait faydalar yalnız fikre hitap eder ve yalnız aydınlatılmış zihinleri inandırır. Geleceğe ait ümitler her kalpte doğamaz, hele “geçmiş anlama”nın manevi hazzının tesirini görmedikçe hiç büyüyemez. Fakat geçmişe ait olaylar ise tarihi bir vaka olmak dolayısıyla, her zihne girer, her kalbe sözü geçer; her zihinde fikirler, her kalpte hisler uyandırır. Bu fikir ve hisler, kalplerde ve zihinlerde “olmuş” kanaatinin verdiği şiddet derecesinde derin kökler salar. Fazla olarak, şimdi için daha açık anlayışlar, gelecek için daha hararetle emeller ve ümitler doğurur.

Onun için vatanla ilgili eğitim konusunda hiçbir şey, hiçbir ders Tarih'in yerini tutamaz. Hiçbir ders onun kadar verimli bir tesir yapamaz. Hiçbir şey, hiçbir ders millet sevgisini onun kadar kuvvetlendiremez, millî vicdanı onun kadar artıramaz. Satı Bey başka yazılarında da Tarih dersinin vatan sevgisini güçlendirdiği üzerinde durmuştur. Satı Bey, “Vatan İçin” broşüründe neşrolunan ilk konferansında dünyada milliyetçiliğin tarihi gelişimini incelemişti. Ona göre dil ve ırk birliği Alman milliyetçiliğinin temelini oluştururken, ortak bir tarih düşüncesi ve devlet kavramı Fransız Milliyetçiliğinin temelini biçimlendiriyordu. Kurucu taşlarının Osmanlı tarihi ve İslam dini olduğu bir Osmanlı milliyetinin varlığına inanıyordu. Görüyoruz ki Satı Bey, Alman modelinden ziyade Fransız modeline yaklaşan bir vatanseverliği destekliyordu. Osmanlı İmparatorluğunun çok uluslu bir devlet olmasını dikkate alarak, Osmanlıların vatan kavramını dil ve ırk temellerine değil, tarih ve devlet üzerine kurmalarının mecburi olduğunu bildiriyordu. Aynı zamanda çocuklara, tarih ve coğrafya eğitimiyle Osmanlı vatani sevgisini aşılmasını öneriyordu (Kuran, 1991: 171). Satı Bey “Terbiye-i Vatanîye” konulu konuşmasında da vatan sevgisini çocuklarda pekiştirmenin yollarını incelemiştir. Bu hususta millî tarih ve coğrafyanın canlı olarak öğretilmesi, “Ma’lûmât-ı Medenîye” derslerinde devlete ve kanunlarına saygı ve bağlılık duygusu aşılması, millî edebiyat ve musiki eğitimine önem verilmesi gerektiğini belirtmiştir.(Kuran, 1995: 19).

Satı Bey, beş madde olarak ele aldığı tarihin fayda ve tesirlerini dikkate alarak, ilkokullarda, bunlardan en fazla hangisine önem verilmesi, en fazla hangisinin temin edilmesi gerektiği üzerinde düşünmüştür. Ona göre, son üç madde özellikle de beşinci maddede ele aldığı vatan duygusunun ilköğretimde verilmesi üzerinde durulması gerekmektedir. Bunun gerekçesini de şu şekilde açıklamaktadır: “İlkokul tahsilinin birinci gayesi eğitimidir; ahlak, vatan ve düşünce eğitimidir. Bilgi, bu tahsil seviyesi için ikinci derecededir. İlkokul tahsilini tamamlayan öğrencilerde çıkarımlara (bir konuda kanıtlara dayanarak sonuç çıkarma) ve siyasî düşüncelere esas olacak bilgiler aramak, yalnız mümkün olmayanla uğraşmak değil, aynı zamanda boş şeylerle uğraşmak demek olur. Onun için bu tahsil seviyesinde tarih dersinde takip edilmesi gereken esas amaç, ahlakla ve vatanla ilgili hisleri artırmak, hukuk ve medeniyet hakkında açık ve sağlam bir fikir ve görüş vermektir ibaret değildir. Hayalde canlandırma yeteneğinin artırılmasının faydası bu sırada olağan olarak sağlanmış olur. Bilgilere gelince, bunlar ancak bu amaçları temin etmek için zorunlu olan dereceye mahsus kılmak gerekir.”

Buna göre, tarih dersinde hangi konulara önem verilmesi gerektiği kendiliğinden ortaya çıkmış olur. Tarih dersinde daima ahlak ve vatanla ilgili hisler uyandıracak, insanların doğuştan sahip oldukları hakları tanıtip sevdirecek konular seçilmelidir. Bu amaçlar mükemmel bir tarzda aktarılmalı ve anlatılmalıdır. Tarih dersi millî emellerin en aşikâr belirme aynası, millî vicdanının en tesirli çağrısının sadası haline gelmelidir. Tarih yalnız “milletin geçmişi”ne ait konuları değil, “milletlerin genelini” kapsayan sayfaları anlatılmalıdır. Dolayısıyla bir isteklendirme ve gözle görülmez bir ümide sevk etmelidir. Milletin bütün ümit ve emelleri, tarih derslerinin satırları arasından okunabilmelidir.

Böyle, millî ve vatanî bir görüşle tertip olunmuş tarih dersleri, ilkokulların en mühim eğitim vasıtasını teşkil eder. İlk ve ortaokulda ancak böyle tarih dersleri fayda sağlar. Satı Bey yazısının sonraki bölümünde tarihin faydaları hakkında Avrupa devletlerinden, somut örnekler vermiştir. Almanya'nın birliğini, Prusya okullarının hazırladığını ve bu konuda öğretmenlerin kullandıkları silahların en tesirlisinin ise, tarih dersleri olduğunu belirtmiştir. Satı Bey'e göre, Bulgaristan ve Yunanistan bağımsızlığını okullarda çocuklara öğretilen fikirlerle kazanmıştır. Bu fikirlerin en kuvvetlileri de tarih dersleri aracılığıyla gerçekleşmiştir.

Satı Bey buradan hareketle Osmanlı Devletinde de hakiki birlik, yükselme ve ilerlemenin okullarda verilecek fikirlerden meydana gelebileceğini; bu fikirlerin en önemlilerinin de ancak tarih dersleriyle olacağını vurgulamıştır. Tarih dersleri, böyle fikirler saçacak hale getirilmedikçe asli vazifesini yerine getirmiş olamayacaktır. Tarih eğitiminde ilk önce dikkate alınacak esas budur. Bütün konular millî ve vatanî bir görüşle seçilmeli, düzenlenmeli ve sunulmalıdır. Daha kısa bir tabirle, her şeye millî ve vatanî bir görüşten bakılmalı ve gösterilmelidir.

Satı Bey, daha sonra tarih derslerinde dikkate alınacak esaslardan en önemlisini şu şekilde açıklamaktadır: Olaylar ve oluşlar, çocukların zihninde şekillenmeli ve belirmelidir. Eğitim yönteminin en mühim konularından birisi bütün derslerin başlangıçta açık, belli olmasını sağlamaktır. Hâlbuki tarih dersi açıklıktan, bellilikten en çok uzaklaşan, her şeyden fazla zihinde şekillendirme ve hayalde canlandırmaya dayanan bir derstir. Onun için bu derse belli ve açık bir temel hazırlamak lazımdır. Zaten Satı Bey başka yazılarında da genel olarak öğretim usullerine uyulmadığını, şu şekilde ifade etmektedir: “Ezbercilik okullarımızda bir illet gibidir, dersler birbirini nakzetmektedir, anlatılanların çoğu, çocukların anlamayacağı şeylerdir; soyut şeyler anlatılmaktadır, dil sade değildir. Hiçbir fikir vermeyen boş kelimeler kullanılmaktadır vs” (Ergün: 1987, 9). Satı Bey'in bahsettiği bu olumsuzluklar en çok etkisini tarih öğretmenleri ve tarih dersleri üzerinde göstermiştir. Bugün de tarih öğretiminin ezbercilikten kurtulamadığı gözlenmektedir.

Satı Bey'e göre, tarih dersinde daima savaş, barış, anlaşma, uygarlık, fetih, boyun eğme, üstünlük, yenilgi, bağımsızlık, gerileme gibi şeylerden bahsedilir. Fakat bunlar çocukların zihninde hiçbir gerçek canlandırma meydana getirmez. Bunların Türkçeleri bile söylene, maksat temin edilemez.

Çünkü çocuklar bu kelimelerin işaret ettikleri şeyleri görmemiştir. Onların zihinlerinde bu gibi anlayış ve kavrayışlar ile zihinde şekillendirmenin temelleri bile yoktur. Onların bu hususta muhtaç oldukları şey, bu kelimelerin Türkçe karşılıklarını öğrenmek değil, delalet olunan şeyi zihinde göz önüne getirmektir. Zihin, görmediği bilmediği şeyleri ancak gördüğü bildiği şeylerle karşılaştırarak, algılar ve akıl erdirebilir. Onun için tarih dersinde ilk önce bu zihinde şekillendirmeler ve anlayışları, kavrayışları temin etmek, derse belli ve açık bir esas hazırlamak gerekir. Bu ise ancak dikkatli bakışları yeni ve yakın olaylar üzerine çekmek ve geçmiş olaylarla şimdiki oluşlar arasında karşılaştırmalar yapmak sureti ile olabilir. Böyle yapılarak söz edilen kelimelerin anlamları, muhtevası çocukların zihninde canlandırılırsa savaşın, barışın, anlaşmanın, bağımsızlığın ne olduğu kuru bir kelime tarifi ile değil, canlı bir olay tasviri ile anlaşılmasa tarih dersinin, çocukların hafızasında uzun süre temelsiz kalmasına sebebiyet verilir.

Satı Bey, okullarda ilk tarih derslerine uzak memleketlere ve eski zamanlara ait olaylarla değil, en yakın zamanlara ve en yakın memleketlere (hatta mümkün olduğu vakit bulunulan kasabaya) ait olaylarla başlanması gerektiği düşüncesindedir. En son seferlere, en yakın savaşa ait bölümler, kasabada hala yaşayan gazilere, evlatları herkesçe bilinen şehitlere ait serüvenler, tarih derslerinin ilk temellerini teşkil etmelidir. Bundan başka eski zamanlarda kasabaya yakın yerlerde meydana gelmiş savaşlar, kasabada ve kasaba civarında bulunan eserler ve vakıflar bırakmış olan kişilere ve onların yaşadıkları zamana ait menkıbeler derslerde anlatılmalıdır. Satı Bey farklı amaçlarla söylemiş olsa da bütün bunlar günümüzde yeni yeni dikkate alınan yerel tarih çalışmaları konuları arasındadır. Hatta yer yer sözlü tarih çalışmalarına örnek de teşkil etmektedir. Satı Bey bu şekilde tarih öğretimine öğrencinin yaşadığı zamandan başlanarak daha eskiye doğru gidilmesi taraftarıdır. Böylece, çocuklar sınıfta sözlü olarak, öğretmenin anlatımına bağlı kalarak değil, çevresindeki tarihi eserleri, eşyaları görerek, müşahede ederek geçmişle daha iyi bağlantı kurabilecektir.

Satı Bey bu konuda çeşitli örnekler de vermiştir. Ona göre, türbelerde yatan gazilerin, camileri yapan valilerin maceraları ve bunların yaşadıkları, bina edildikleri zamanların durumu da bu esaslar arasında önemli bir yer tutmalıdır. Kasabada bulunan en ihtiyar adamların hayatlarının başlangıcında ki durumları, civarda görülen ve işitilen harap kaleler ve mabetler, (Osmanlı Devletinin her tarafında böyle kale ve hisarlar vardır) inşa eden milletlere ait menkıbeler de bir takım tarihi sohbetlere temel olmalıdır. Sonra bu çevreden uzaklaştıkça uzak zamanlara ve uzak memleketlere ait olaylardan bahsedildikçe de bunları bu "yakın ve mahalli" olan tarihi olaylarla karşılaştırmayı unutmamalıdır. İmkân buldukça bu olaylara ait levhalar göstermelidir. Bizde alışılmış olan "tarih dersleri"ne ancak böyle yaptıktan, böyle temeller hazırladıktan sonra başlamalıdır. Satı Bey'e göre, bu hareket yolunun ne kadar büyük faydalar sağladığı, biraz etraflıca düşünülürse anlaşılır. Bu yolla hem zincirleme giden bir tarih dersine açık ve belli bir temel hazırlanmış olur hem yakınlık dolayısıyla öğrencinin dikkati daha çok uyandırılmış olur.

Çocuk çevredeki eserleri gördükçe onlara ait nakledilen hikâyelerin de, onlara benzererek anlatılmış olayların da hatıra ansızın gelerek, zihinde yerleşmesi sağlanmış olur.

Satı Bey yazısının sonunda okullardaki tarih derslerinin belirttiği esaslara ne kadar uygun olduğunu sormakta ve ilk olarak ders kitaplarını eleştirmektedir. Buna göre, ders kitapları Fransızca'dan harfi harfine tercüme edilmektedir. Uzun uzadıya anlatılan kitaplardan (hiçbir seçme, ayıklama yapılmaksızın) kısaltılmış "Küçük Tarihler" oluşturularak öğrencilere sunulmaktadır. Gerçekten II. Meşrutiyet ile birlikte, yazılan tarih ders kitaplarının genel özelliği, Batıda yazılan tarih kitaplarının pek fazla bir değişiklik yapılmadan çevrilmesi biçiminde idi. Bu konuda en çok Fransız tarih kitaplarından ve özellikle Seignobos'un kitaplarından yararlanılmıştır. (Kabapınar, 1991: 20). Satı Beyin şikâyetçi olduğu husus da budur. Öğretmenler ise, bunları öğrencilere ezberletmekle meşgul olmaktadır. Bunun sonucunda, Sultan Osman'ın sağ mı ölü mü olduğunu bilmeyen çocuklar, Kırım savaşını bir Fransız-Rus muharebesi tasvir edercesine aktaran öğrenciler ortaya çıkmaktadır. Bütün bunlar Satı Bey'e acı ve derin bir üzüntü vermektedir. Bunlar bu günde de tarih derslerinin en önemli sorunları arasında yer almaktadır. Satı Bey'in yıllar önce dile getirdiği tarih ders kitaplarının içeriği hala tam olarak düzenlenememiştir. Ezberci öğretim yöntemi diğer derslerde olduğu gibi tarih derslerinde de devam etmektedir.

Satı Bey, döneminin tarih öğretimindeki kadar olumsuzlukları arasında bazı önemli işler yapan kişilerden bahsetmektedir. Özellikle Ahmet Refik Bey'in "Küçük Osmanlı Tarihi" ile Ahmet Rasim Bey'in "Osmanlı Tarihi" kitaplarının önemini belirten Satı Bey, bu kitapların, "millî ve vatanî tarih"in yolunu açtığını vurgular.

Sonuç

Mustafa Satı Bey'in, tarih öğretimiyle ilgili görüşlerini ortaya koyduğu bu makalesi, tarih öğretiminin amaçları, faydaları, yöntemi gibi konularda yaptığı tespitleri ihtiva etmektedir. Bu tespitler günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Satı Bey yurt dışında, eğitim ve öğretim ile ilgili yapılan çalışmalarını takip etmiştir. Bu yüzden Satı Bey'in çalışmalarından hem Meşrutiyet dönemi hem de Avrupa'daki tarih öğretimi hakkında bilgi çıkarmak mümkündür.

Satı Bey, siyasal alandaki canlılığın ve eğitimle ilgili meselelerin de önemli bir yer aldığı II. Meşrutiyet döneminde etkili eğitim faaliyetlerinde bulunmuştur. Hem idareci hem de öğretici olarak eğitim konusunda çalışmalar yapmıştır.

Satı Bey, tarih nasıl okutulmalı sorusuna cevap aramıştır. Bunun için de ilkönce tarih dersinin ne gibi faydalar sağladığı üzerinde durmuştur. Satı Bey, tarihin en büyük yararının çocuklara vatan sevgisi vermek olduğunu belirtmiştir ve hiçbir dersin bu konuda tarihin yerini tutamayacağını altını çizmiştir. Vatanın birlik ve beraberliğini sağlamak için de tarih dersinin en önemli araç olduğunu açıklamıştır. Satı Bey tarihle ilgili kitapların bu dönemde çoğalmasına rağmen, tarih öğretmenine rehberlik edecek kitapların yokluğundan bahsederek, tarih öğretmenlerine rehber olması amacıyla bu makaleyi yazdığı görülmektedir.

Satı Bey, dönemin eğitim anlayışında eleştirdiği konulardan birisi de ezberciliktir. Özellikle tarih derslerinde ezbercilikten vazgeçilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Ayrıca yerel tarih ve sözlü tarihle ilgili de Satı Bey'in makalesinde ipuçları bulmaktayız. Satı Bey dönemin tarih ders kitaplarını da eleştirmiştir. Kitaplarda hangi konuların yer alması gerektiği üzerinde durmuştur. Ders kitapların Fransızca'dan tercüme edilmesini, ayrıntılı kitaplardan özetlenerek oluşturulmasını eleştirmiştir. Konuların milli ve vatani bir noktadan seçilmesi, düzenlenmesi ve sunulması gerektiğini savunmuştur.

Sonuçta Satı Beyin tespitleri ve dile getirdiği konular tarih öğretiminde bugün de geçerliliğini koruyan sorunlar arasında yer almaktadır. Buna karşın, Satı Bey'in ortaya koyduğu çözüm yolları da bugün uygulanabilecek durumdadır.

Kaynakça

- Akyüz, Yahya. (1982) Türk Eğitim Tarihi, (Başlangıcından 1982'ye) Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Baymur, A. Fuat. (1943) Tarih Öğretimi, Ankara: Maarif Matbaası, İkinci Basım.
- Binbaşıoğlu, Cavit. (2005)Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi, Ankara. Anı Yayınları.
- Ergün, Mustafa,(1987) "Satı Bey Hayatı ve Türk Eğitimine Hizmetleri", İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı. 1, s.49.
- Güven İsmail, (2003) Osmanlı Eğitiminin Batılılaşma Evreleri, Ankara: Naturel Yay. 2. Baskı.
- Kabapınar, Yücel, (1991) Müfredat Programları ve Ders Kitapları Açısından Ortaöğretimde (Lise) Tarih Öğretimi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: 9 Eylül Üniversitesi.
- Kafadar Osman, (1997a) " Türk Aydını Satı Bey Hakkındaki Kimi Yanılgıları Üzerine Düşünceler", Türkiye Günlüğü, Sayı.46, s. 97105.
- (1997b) Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma, Ankara: Vadi Yayınları
- Kuran Ercüment, (1991)" Bir Osmanlı Aydını, Satı'El-Hüsri (18801968)" Türkiye Günlüğü, Sayı. 15, s.170172.
- (1995)"Osmanlı Vatanseveri Satı Bey", Türkiye Günlüğü, Sayı. 34, s. 1820.
- Koçer Hasan Ali, (1992) Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (17731923), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Satı Bey (1326) "Tarih Tedrisinin Usul-i Esasiyesi" Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası, Sene 1, Sayı. 8, s.9298.
- Ülken, Hilmi Ziya, (1994) Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul: Ülken Yay. 4. Baskı.